Metodologia traducerii textelor patristice în limba română[1] – premisele unei traductologii patristice în spațiul românesc

Octavian GORDON

This paper aims to set the outlines for the projection of a patristic traductology, taking into account the history of the Romanian patristic translations, as well as the history of the main schools of translation, the principles mentioned discontinuously upon publication of a translation, the principles of a general theory of translation, and last but not least, the actual tendencies regarding patristic translations.

1. Preliminarii.

1.1. Scurt istoric al unei ramuri ştiinţifice încă nenăscute.

Literatura română timpurie s-a format mai cu seamă prin traduceri din slavonă şi, mai tîrziu, din greacă, întîi de toate ale cărţilor de cult şi ale Bibliei. În secolul XVII au început să apară cele mai însemnate traduceri ale scrierilor patristice de limbă greacă (numărînd, printre acestea, şi *Vieţi ale Sfinţilor*), dar abia în secolele XVIII-XIX s-au creat adevărate şcoli de traducători ai marilor opere ale literaturii creştine bizantine, în centrele monastice de la Neamţ, Căldăruşani şi Cernica. O nouă linie traductologică, delimitată de considerente academice, deci ştiinţifice, s-a format la începutul veacului trecut, în perioada interbelică, dar impunerea devastatoare a comunismului a retezat aproape orice elan în traducerea literaturii creştine, în general. Cazuri aproape dramatice, precum cele reprezentate de Pr. Dumitru Stăniloae, Pr. Dumitru Fecioru sau de I.G. Cman, n-au constituit decît încercări izolate, a căror timiditate a fost estompată de curajul iniţiativei Patriarhului Justin, care a reuşit, chiar în condiţii de grea presiune din partea regimului totalitar, să înfiinţeze o Comisie de traducere a Părinţilor şi Scriitorilor Bisericeşti, cunoscută sub abrevierea „PSB”.

Liberalizarea traducerilor patristice de după 1989 a fost, desigur, un moment aşteptat de o întreagă elită nu doar teologică, ci de o elită a culturii, în general, astfel încît multe edituri prestigioase, precum Humanitas, Polirom, Paideia, Anastasia, Sophia, Bizantină au ales nu numai să publice volume separate, ci şi să creeze ambiţioase colecţii de traduceri ale operelor Sfinţilor Părinţi.

[1] Comunicarea de faţă nu prezintă rezultatele unei cercetări filologice în sens strict, aşa cum se procedează în mod obişnuit, ci propune mai degrabă un proiect de cercetare traductologică. O bună parte a conţinutului acestei comunicări constituie o prelucrare pe baza sintezei elaborate în cadrul unei rezidenţe de cercetare la Berlin, oferite de Institutul Cultural Român „Titu Maiorescu” din capitala germană (septembrie-octombrie 2009).

BDD-A99 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

Totuşi, lipsa unei şcoli şi a unei metodologii traductologice a generat un adevărat haos, astfel încît, după apariţia a nenumărate traduceri a căror slabă calitate ar face orice cultură europeană să roşească, se simte tot mai acut nevoia elaborării unui set de principii de traducere a literaturii patristice, care să-i ghideze corect, onest şi plăcut, totodată, pe actualii şi pe viitorii traducători ai literaturii creştine de limbă greacă şi latină.

Un astfel set de principii nu poate fi elaborat decît într-o perioadă destul de îndelungată, după cercetarea istoriei traducerilor patristice în limba română, a şcolilor de traducători, a eventualelor principii enunţate sporadic cu ocazia publicării vreunei traduceri oarecare, a principiilor traductologiei generale (avînd cîteva puncte de plecare, precum Friedrich Schleiermacher, Alexander von Humboldt, Umberto Eco sau Paul Ricoeur), precum şi a tendinţelor actuale în elaborarea traducerilor patristice. Toate acestea constituie repere importante pentru un amplu proiect de cercetare, care se va întinde pe mai mulţi ani, dar care are nevoie, întîi de toate, de elaborarea unei metode de cercetare serioase şi amănunţite. Toate acestea constituie repere importante pentru un amplu proiect de cercetare ce vizează întemeierea unei **traductologii patristice**, cu întindere pe cel puţin zece ani de cercetare în echipă.

1.2. Motivaţia demersului propus.

Ceea ce motivează un atare demers este, pe de o parte, observaţia personală a unei diferenţe între traducerile din literatura patristică realizate în medii ale Bisericii Ortodoxe Române şi traduceri efectuate fie în medii eterodoxe, fie în medii neutre (sau declarate neutre) din punct de vedere confesional, iar pe de altă parte, comentarii neoficiale „de culoar" pe marginea unor traduceri din literatura patristică, comentarii care revendică o anumită certitudine cu privire la apartenenţa confesională a traducerilor. Practic, se aud foarte adesea fraze de tipul „această traducere sigur este făcută de un catolic" sau „din această traducere răzbeşte un puternic iz ortodox". Şi într-unul, şi în celălalt caz, rămâne aceeaşi nelămurire dacă diferenţele observate ţin de o înrădăcinată opţiune (voluntară sau inconştientă, deci naturală) cu amprentă confesională sau ţin efectiv de corectitudinea sau incorectitudinea traducerii sau a stilului de traducere.

În afară de aceste considerente externe, determinarea de a cerceta problema confesionalităţii sau non-confesionalităţii traducerilor din literatura patristică a fost accelerată de propria noastră experienţă cu textul. De multe ori, ne-am aflat în faţa a cel puţin două variante de traducere, ambele / toate corecte din punct de vedere gramatical. Corectitudinea gramaticală nu echivala însă cu acea corectitudine filologică spre care tinde orice traducător onest, iar alegerea uneia dintre variante trebuia să ţină cont de canoanele stilisticii, dar, de multe ori, şi de valoarea confesională pe care o implica.

Pentru a ilustra cele expuse mai sus, recurgem la un exemplu pe cît de banal, pe atît de concludent: este evident că, pentru fraza din limba greacă «Ἰησοῦς Χριστὸς σῴσει τὸν κόσμον», o traducere de tipul „Iisus Hristos va mîntui lumea" va fi considerată ca aparţinînd registrului ortodox, în timp ce „Isus Cristos (*sic!*) va salva

BDD-A99 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

lumea" este catalogată imediat drept o frază cu iz catolic / occidental, dacă nu cumva sectar. Din observarea diferențelor dintre cele două traduceri derivă automat o serie de întrebări de tipul: „Care dintre cele două este mai corectă?" / „Sînt ambele traduceri corecte?" / „Există implicații hermeneutice ale opțiunii pentru una sau alta dintre variante?" / „În ce măsură expresia confesională trădează o înțelegere adîncă a teologiei implicate?" / „Pînă la ce punct este păstrată / viciată înțelegerea teologică în funcție de termenii / stilul traducerii?" etc.

Aşa cum am arătat însă şi în articolul nostru din numărul pe luna noiembrie 2009 al revistei *Convorbiri literare*, necesitatea unei traductologii pentru literatura antică este cerută de lipsa enunțării unor criterii pe baza cărora să se poată afirma că o traducere dintr-un autor grec sau latin este bună, rea sau mediocră[2]. Cu atît mai mult creşte dificultatea evaluării atunci cînd vorbim de texte bisericeşti, întrucît aici dimensiunea lingvistică a actului retoric este estompată de o altfel de înțelegere a textului, acest „altfel" fiind subliniat în repetate rînduri atît în vremurile biblice, cît şi în epocile următoare, chiar de către autorii textelor în cauză. De aceea, cel puțin o parte din răspunsurile aşteptate la finalul proiectului de față vor fi indisolubil legate de ceea ce se cheamă îndeobşte „filozofia limbajului" la Sfinții Părinți.

1.3. Situația pe plan internațional.

Traductologia, ca ştiință filologică de sine stătătoare, are deja o tradiție respectabilă, nu atît prin vechimea ei, cît prin participarea celor care au elaborat-o. Friedrich Schleiermacher, Alexander von Humboldt, Umberto Eco sau Paul Ricoeur, amintiți şi mai sus, sînt doar cîteva din numele de referință care au contribuit incontestabil la dezvoltarea acestei ştiințe umaniste. Din această traductologie generală s-au dezvoltat ramurile secundare ale traductologiei aplicate la diverse limbi moderne, de un interes crescut în zilele noastre, şi, ceea este mult mai relevant pentru proiectul nostru, s-a dezvoltat şi traductologia biblică, în strînsă legătură cu naşterea hermeneuticii moderne şi cu teoriile legate de abordarea teologică, istorică sau filologică a textului biblic.

Legat sau nu de traducerea Bibliei, începînd cu secolul al XIX-lea, în spațiul german au fost enunțate, cu diverse prilejuri, anumite principii de traducere a textelor scrise în greaca veche sau în latină, fără ca aceasta să constituie măcar începutul unei traductologii propriu-zise, care să aibă ca obiect textele Antichității clasice.

Recent, începînd cu anul 2005, şcoala germană de filologie a demarat un vast proiect intitulat *Transformation der Antike* (cu subsecțiunea *Übersetzung der Antike*), sub egida Universității Alexander von Humboldt[3], care îşi propune ca, pînă în 2012, să analizeze, pe de o parte, principalele principii de traducere a literaturii antice în spațiul german, enunțate sporadic de figuri celebre precum Schleiermacher, von Humboldt sau Wilamowitz-Moellendorff, iar pe de altă parte,

[2] Octavian Gordon, *Despre necesitatea unei traductologii pentru literatura antică*, în „Convorbiri Literare", noiembrie 2009, nr. 11 (167), p. 161.

[3] Vezi site-ul http://www.sfb-antike.de/teilprojekte/b07-uebersetzung-der-antike.html. Vezi, de asemenea, lista bibliografică de la finele articolului de față.

BDD-A99 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

marile traduceri din greaca şi latina autorilor clasici în limba germană de la 1800 pînă în prezent. Scopul este evident: acela de a constitui un nou set de principii de traducere, *eine Übersetzungstheorie* pentru viitoarele generaţii de traducători ai literaturii antice.

După ştiinţa noastră, aceasta este prima încercare notabilă de a fundamenta o traductologie pentru textele Antichităţii şi constituie un veritabil punct de reper pentru ceea ce propunem în cadrul acestei comunicări. Totuşi, după mărturia celor implicaţi în proiectul de la Berlin, cu care am avut şansa unor întîlniri pentru a discuta despre acest subiect, corpusul de texte pe care l-au avut în vedere nu include şi literatura patristică.

1.4. Situaţia la nivel naţional.

De vreme ce ne raportăm de la bun început la o „ştiinţă nenăscută", care este traductologia patristică, ne aşteptăm ca nici în spaţiul culturii române demersurile pentru o traductologie patristică să nu fie prea avansate. Totuşi, există cîteva repere, fie sub forma unor enunţări sporadice în prefeţele sau în notele asupra ediţiilor unor traduceri patristice, fie chiar sub forma unor articole[4], care arată că există preocuparea pentru elaborarea unui set de principii traductologice în privinţa textelor patristice. O abordare traductologică metodică – singura de care avem ştiinţă în spaţiul românesc – o constituie teza de licenţă a lui Marius Portaru, intitulată *Principii de traducere a textului patristic. Studiu de caz: traducerea în româneşte a operei Sfântului Maxim Mărturisitorul de către Părintele Dumitru Stăniloae*, susţinută în anul 2008 la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul" a Universităţii din Bucureşti, sub îndrumarea Profesorului Adrian Marinescu. Analiza pe care o propune Marius Portaru poate constitui un model pentru întreprinderi similare, necesare pentru constituirea unei priviri de ansamblu asupra unei componente esenţiale a traductologiei patristice din spaţiul românesc[5].

2. Direcţii de cercetare necesare elaborării unei traductologii patristice.

O astfel de traductologie, ale cărei delimitări de traductologia generală, pe de o parte, iar pe de altă parte, de traductologia biblică, o ramură ştiinţifică deja recunoscută ca atare, nu sînt încă foarte clare, ar presupune, în opinia noastră, următoarele componente: 1. Constituirea unei bibliografii (exhaustive) a traducerilor patristice în limba română, de la originile literaturii române pînă în prezent; 2. Investigarea liniilor traductologice implicite – cele date de traducerile patristice înseşi; 3. Investigarea liniilor traductologice explicite (exprimate ca atare în prefeţe, note asupra ediţiilor, introduceri, note de traducător, articole, lucrări mai ample); 4. Elaborarea unui set de principii privind traductologia patristică, care să servească viitoarelor generaţii de traducători drept reper fundamental în actul de traducere. Le vom detalia pe rînd:

2.1. Constituirea unei bibliografii (exhaustive) a traducerilor patristice în limba română, de la originile literaturii române pînă în prezent.

[4] Vezi lista bibliografică de la finele acestui articol.

[5] Vezi *infra*, sub 2.3.

BDD-A99 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

O atare lucrare bibliografică presupune centralizarea unor date în mare măsură deja catalogate în alte lucrări bibliografice, iar alcătuirea unei baze de date în care cîmpurile de căutare obişnuite – autorul tradus, traducător (dacă poate fi identificat), data (fie şi aproximativă), locul traducerii (fie şi aproximat), editură, revista în care a fost publicată (dacă este cazul), numărul manuscrisului (pentru traducerile inedite) etc. – nu pare a fi o întreprindere anevoioasă, chiar dacă laborioasă. Totuşi, va fi dificil de inventariat acele traduceri sau fragmente de traduceri patristice care constituie părţi din lucrări mai ample, publicate sau inedite. Avem în vedere cel puţin exemplul *Proloagelor*, care cuprind diverse „Cuvinte" ale unor Părinţi ai Bisericii, la diferite „prăznuiri" sau „pomeniri" din cursul anului bisericesc.

2.2. Investigarea liniilor traductologice implicite.

Analiza, din punct de vedere traductologic, a traducerilor patristice din spaţiul românesc trebuie să aibă în vedere, eventual în cadrul unor proiecte de sine stătătoare, cel puţin trei etape principale. Criteriile acestei periodizări sînt, în mare măsură, subiective şi intuitive, ele fiind mai degrabă rodul unor observaţii pasagere, nesistematice. Propunem, totuşi, ca analiza traductologică să se desfăşoare asupra a trei corpusuri literare distincte, şi anume:

2.2.1. Traduceri importante de la începuturile literaturii române pînă în secolul al XIX-lea[6].

Pentru spaţiul literaturii bisericeşti, cum este cazul literaturii patristice, în secolul al XIX-lea asistăm la începutul secularizării limbajului. Începînd cu sfîrşitul acestui veac, devine din ce în ce mai evidentă adoptarea, inclusiv în spaţiul teologiei academice româneşti, a unui alt limbaj decît folosit pînă atunci în traducerile patristice, motiv pentru care secolul al XIX-lea devine un punct de reper, un marcaj cronologic important pentru traductologia patristică. Metodologic, corpusul literar de investigat ar putea fi supus următoarelor categorii:

2.2.1.1. Traduceri aparţinînd celor trei mari şcoli de traduceri patristice din mediile monahale româneşti: Şcoala de la Neamţ, Şcoala de la Cernica şi Şcoala de la Căldăruşani.

Este posibil ca, de fapt, să avem de-a face cu o singură şcoală de traducere a textului patristic, întemeiată de opera stareţului Paisie de la Neamţ şi continuată de ucenicii lui, atît la Mănăstirea Neamţ, cît şi la Mănăstirile Cernica şi Căldăruşani, din apropierea Bucureştilor[7].

2.2.1.2. Traduceri de dinainte de secolul al XX-lea, care nu s-au înscris în cadrul celor trei şcoli de traduceri patristice.

---

[6] În stadiul de lucru actual, nu putem delimita cu certitudine primele două etape ale acestei periodizări, motiv pentru care pragul de trecere spre cea de-a doua perioadă poate urca, în funcţie de mediul traducerii, pînă în secolul al XX-lea.

[7] Vezi Dan Zamfirescu (ed.), *Paisianismul – un moment românesc în istoria spiritualităţii europene*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1996, precum şi D. Furtună, *Ucenicii stareţului Paisie în mânăstirile Cernica şi Căldăruşani*, Editura Nemira, Bucureşti, 2002.

BDD-A99 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

Aici avem în vedere alte traduceri de sine stătătoare din literatura patristică, efectuate în alte medii decît cel propriu-zis paisian. Este cazul operei lui Veniamin Costachi, bunăoară.

2.2.1.3. Traduceri ale unor fragmente de scrieri patristice, incluse în cărțile de cult. Este cazul *Proloagelor*[8].

2.2.2. Traducători renumiți ai secolului trecut, de dinainte de 1989.

2.2.2.1. Încercări de constituire a unor colecții de traduceri patristice în secolul al XX-lea, cum ar fi „Izvoarele Ortodoxiei" sau „Părinți şi Scriitori Bisericeşti", la care au contribuit nume celebre în teologia ortodoxă românească, precum Pr. Dumitru Fecioru, Pr. Olimp Căciulă, Pr. Teodor Bodogae sau Pr. Dumitru Stăniloae.

2.2.2.2. Traduceri din secolul trecut, efectuate în afara colecțiilor de traduceri.

2.2.2.3. Traduceri patristice în revistele bisericeşti, precum *Studii Teologice*, *Biserica Ortodoxă Română*, *Ortodoxia*, *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, *Mitropolia Ardealului* (denumită, între anumite perioade, şi *Revista Teologică*), *Mitropolia Olteniei*, *Altarul Banatului*, *Glasul Bisericii*, *Candela* ş.a.

2.2.2.4. Alte traduceri (nepublicate), ca, de exemplu, tezele de licență din arhiva Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul" din Bucureşti[9], constînd în traducerea, introducerea şi adnotarea unor texte patristice.

2.2.3. Traduceri din literatura patristică apărute după evenimentele din decembrie 1989.

Desigur, momentul schimbărilor politice din România anului 1989 a constituit un nou început, exploziv, am putea spune, pentru opera de traducere a textelor patristice. Entuziasmul, nedublat însă şi de o pregătire temeinică, s-a făcut simțit nu numai în mediile bisericeşti, ci poate în primul rînd, în spațiul laic, astfel încît asistăm la o crescîndă editare de carte patristică. Propunem o investigație traductologică asupra următoarelor categorii de texte patristice: 1. Traduceri din cadrul celor mai importante colecții de traduceri patristice. 2. Traduceri patristice individuale, în afara unor colecții. 3. Traduceri patristice publicate în revistele bisericeşti[10]. 4. Tipărirea unor traduceri patristice vechi, aflate în manuscrise. 5. Retipărirea unor traduceri patristice mai vechi. 6. Revizuirea unor traduceri patristice publicate anterior.

Fără îndoială, din tot acest volum uriaş de traduceri patristice este necesară delimitarea unui corpus literar de analizat, ceea ce presupune şi o etapă preliminară pentru stabilirea criteriilor de selecție.

2.2.4. Repere traductologice.

Pentru fiecare din perioadele şi subcategoriile menționate mai sus, propunem o analiză a traducerilor în funcție de următoarele aspecte:

Gradul de literalitate față de originalul grecesc / latin.

---

[8] Cf. *supra*, sub 2.1.

[9] Este posibil ca şi la alte Facultăți de Teologie să se fi realizat astfel de teze de licență.

[10] Vezi *supra*, sub 2.2.2.3., la care se adaugă şi alte titluri, mai recente: *Tabor*, *Candela Moldovei* etc.

BDD-A99 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

Posibilitatea efectuării traducerilor după versiuni în limbile moderne, acolo unde nu este indicat în mod explicit acest lucru.

Gradul de influență bizantină sau neogrecească.

Gradul de influență occidentală.

Gradul de dependență față de limbajul bisericesc contemporan cu traducerile. Aici sînt vizate în special cărțile de cult şi traducerile biblice, dar şi literatura omiletică, bunăoară.

Relația specială a traducerilor patristice cu traducerile imnelor liturgice. Traducători care au tradus (din greacă) atît literatură patristică, cît şi texte liturgice.

2.2.5. Diferențe confesionale de limbaj în traducerile patristice din limba română.

Concomitent cu reperele traductologice indicate, punctul central al traductologiei patristice româneşti credem că este dat de relevanța pentru traductologia patristică a relației speciale între traductologie (propriu-zisă) şi hermeneutică de tip confesional. Cu alte cuvinte, sarcina traductologului este să găsească acele rațiuni care stau la baza diferențelor confesionale de limbaj pe care le întîlnim în diverse traduceri patristice, propunîndu-şi următoarele obiective majore:

2.2.5.1. Identificarea, inventarierea şi clasificarea diferențelor confesionale de limbaj.

În ciuda opiniilor exprimate mai mult sau mai puțin oficial în legătură cu existența unei amprente confesionale în traducerile patristice, pornim de la premisa că atare diferențe marcate confesional există, întrucît, sporadic, ele pot fi observate la o simplă lectură. Ceea ce propunem este identificarea acelor termeni, expresii sau stiluri de traducere a scrierilor Sfinților Părinți în limba română, specifice unei confesiuni sau alteia, în traducerile deja efectuate / publicate. Întîi de toate, propunem identificarea diferențelor între limbajul ortodox *versus* limbajul occidentalizant, dar trebuie văzut dacă există sau nu diferențe de limbaj între confesiunile eterodoxe: dacă, de exemplu, o traducere poate fi catalogată drept catolică, protestantă, penticostală, new-age-istă, în funcție de limbajul folosit, sau nu.

Această componentă a analizei este deosebit de importantă pentru a răspunde unui set de întrebări care atîrnă foarte greu asupra grumazului unui traducător al zilelor noastre:

Pînă la urmă, se poate vorbi de o traducere confesională sau nu? Se poate spune despre o traducere întreagă, un cuvînt / o expresie / o frază tradusă în limba română că are iz ortodox, catolic, protestant etc.? Sau vorbim doar de traduceri corecte sau incorecte din punct de vedere ştiințific?

Dacă există diferențe confesionale în privința traducerilor patristice, o traducere poate fi concomitent şi confesională, şi corectă din punct de vedere ştiințific?

Ținînd cont de faptul că o traducere are menirea de a reda cît mai fidel spiritul şi litera autorului original, este posibilă: a) realizarea unei traduceri neconfesionale, strict filologice; b) realizarea (în echipă) a unei traduceri patristice în spirit

BDD-A99 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

ecumenic (la care să contribuie membri ai diverselor confesiuni) şi totodată corectă din punct de vedere ştiinţific?

2.2.5.2. Analiza diferenţelor confesionale de limbaj din perspectivă traductologică şi hermeneutică.

Dacă cel dintîi obiectiv are o dimensiune strict filologică, al doilea obiectiv major al proiectului de faţă implică întîlnirea dintre două ramuri ştiinţifice diferite, deşi înrudite: traductologia şi hermeneutica. Practic, la acest nivel, analiza urmăreşte diferenţele confesionale de limbaj din traducerile patristice din perspectiva traductologiei patristice şi a hermeneuticii (bisericeşti şi / sau patristice). În această etapă, traductologul are de răspuns la următoarele întrebări:

Diferenţele de tip confesional din traducerile patristice au relevanţă pentru înţelegerea textului original?

În cazul în care din punct de vedere filologic sînt corecte mai multe variante, opţiunea pentru o variantă sau alta este determinată (şi) de înţelegerea confesională a textului?

Înţelegerea de către cititorul creştin (indiferent de confesiune) a textului tradus poate fi „manipulată" de către traducător, în sensul inducerii anumitor idei care au relevanţă în plan dogmatic, spiritual sau chiar în privinţa modelului de conduită creştină?

În cele din urmă: care este relevanţa pentru traductologia patristică a relaţiei între traductologie (propriu-zisă) şi hermeneutică de tip confesional?

În circumscrierea şi formularea acestui obiectiv, ţinem cont şi de o binecunoscută premisă care ţine de istoria Creştinismului, şi anume faptul că cele mai multe erezii şi schisme ale Creştinătăţii (generînd inclusiv nenumărate conflicte istorice) s-au configurat în urma unei *altfel* de înţelegeri a unui termen / expresii / idei exprimate într-un anumit limbaj. Desigur, aceste evenimente ale istoriei nu se limitează la chestiuni care ţin de limbă şi limbaj, avînd o incomensurabilă complexitate, dar, în mod evident, cele mai multe conflicte de acest fel au pornit de la exprimarea diferită (ca urmare a unei înţelegeri diferite) a unor realităţi teologice. Este de ajuns să amintim aici doar conflictul / conflictele generate de arianism, desprinderea Bisericilor numite necalcedoniene sau, în cele din urmă, Marea Schismă din anul 1054.

Punctul de reper fundamental al analizei îl va constitui filozofia limbajului la Sfinţii Părinţi, adică concepţiile despre limbă şi limbaj ale înşişi autorilor textelor a căror traducere este supusă analizei. În funcţie de acest reper teoretic, se poate demonstra dacă şi în ce măsură diferenţele confesionale de limbaj din traducere imprimă o înţelegere diferită a ceea ce ar fi vrut autorii textelor originale să exprime; dacă, spre exemplu, o expresie de tipul *abc*, specifică limbajului ortodox, să spunem, determină o înţelegere dogmatică, liturgică, morală etc. diferită faţă de expresia *xyz*, specifică limbajului catolic, asumînd faptul că atît expresia *abc*, cît şi expresia *xyz* sînt corecte din punct de vedere gramatical şi stilistic, aflîndu-se într-o oarecare relaţie de sinonimie. De asemenea, în privinţa traducerilor (declarate) „strict filologice" sau „neconfesionale", „care se adresează unui public laic",

BDD-A99 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

analiza va constata dacă ele propun un limbaj propriu, cultural, să zicem, şi potrivit nevoilor actuale ale publicului cultivat, sau reprezintă un amestec de expresii (în sensul larg) pînă la urmă tot confesionale, imprimînd, în felul acesta, o înţelegere strîmbă şi o imagine neconforme cu viziunea de ansamblu a autorului patristic respectiv.

În urma acestui tip de analiză traductologică, dacă premisele de la care pornim se adeveresc, se conturează şi cîteva consecinţe legate de textul patristic:

2.2.5.3. O mai bună cunoaştere a specificului confesional creştin din punct de vedere al limbajului.

Analiza diferenţelor de limbaj va conduce, de bună seamă, la o mai bună cunoaştere a specificului fiecărei confesiuni creştine din spaţiul românesc, din perspectiva limbajului. După cum se pot determina caracteristici aparte (din punct de vedere confesional) ale arhitecturii şi vestimentaţiei ecleziale, sau ale tipului de cîntare din Biserici, tot astfel credem că se pot cunoaşte acele trăsături specifice ale limbajului confesional, cu o anumită relevanţă în plan hermeneutic.

2.2.5.4. Sporirea interesului pentru ca teologia din spaţiul românesc să opereze cu instrumentele ei specifice.

Dacă se va dovedi că diferenţele confesionale de limbaj din traducerile patristice sînt relevante pentru o înţelegere diferită din punct de vedere teologic, atunci teologii din România vor fi mai determinaţi să acorde importanţă recursului la instrumentele specifice teologiei, inclusiv limbile clasice.

2.2.5.5. Delimitarea traductologiei patristice de traductologia biblică.

O dată cu analiza diferenţelor confesionale de limbaj în cazul traducerilor patristice, se va vedea dacă există, care sînt şi de ce există diferenţe între traductologia patristică şi traductologia biblică.

2.2.5.6. Patristic = bisericesc?

În sfîrşit, răspunsul la întrebările legate de relevanţa hermeneutică în plan confesional a diferenţelor de limbaj din traducerile patristice va conduce, în opinia noastră, şi la conturarea răspunsului la o serie de întrebări ce ţin de domeniul Patrologiei:

Sfinţii Părinţi, autorii textelor numite „patristice” aparţin Bisericii sau nu?

Prin „patristic” se poate înţelege exclusiv „bisericesc”?

Poate fi domeniul Patristicii laic?

2.3. Investigarea liniilor traductologice explicite.

2.3.1. Investigarea liniilor traductologice explicite (exprimate ca atare, *ad hoc* sau involuntar, în prefeţe, note asupra ediţiilor, introduceri, note de traducător, articole, lucrări mai ample), ar presupune, după alcătuirea unei bibliografii a principiilor de traducere patristică enunţate, în primul rînd o **clasificare tipologică**.

2.3.2. Analiza critică a principiilor de traducere formulate de diferiţi traducători din spaţiul românesc ar trebui să ţină cont de: 1. Traductologia generală; 2. Concepţia saussuriană (şi, implicit, a curentului structuralist) despre limbaj; 3. Filozofia limbajului la Sfinţii Părinţi. 4. Comparaţia cu principiile de

BDD-A99 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

traducere a literaturii antice exprimate în spaţiul german[11]. Această ultimă componentă nu este neapărat necesară, dar, mai ales fiindcă este singurul demers de acest fel în ceea ce priveşte literatura antică, ni se pare a fi foarte utilă din punct de vedere metodologic.

2.3.3. De asemenea, un atare demers ar aduce un plus de precizie, analizînd inclusiv **compatibilitatea principiilor enunţate de traducător cu traducerea propriu-zisă**, prin verificarea cu textul grecesc original. De pildă, se va vedea în ce măsură „literalitatea" pretinsă de majoritatea traducătorilor se regăseşte sau nu în traducere, sau în ce măsură este doar un concept traductologic „la modă".

2.4. Elaborarea unui set de principii de traducere – în loc de concluzii.

Formularea unei teorii a traducerii textului patristic care să le servească viitoarelor generaţii de traducători din Sfinţii Părinţi drept reper fundamental în actul de traducere este un deziderat de o complexitate pe măsura tuturor aspectelor traductologice la care ne-am referit mai sus. Chiar şi în cazul conjugării mai multor eforturi, ar dura ani de zile pentru a investiga toate aceste componente traductologice. Ceea ce se poate realiza însă pe termen scurt, după investigarea minimală, inclusiv din punct de vedere confesional, a traducerilor patristice şi a principiilor de traducere enunţate, este formularea unei traductologii patristice *in nuce*, a unei traductologii patristice pilot, pe baza selecţiei critice a principiilor de traducere formulat deja, dar şi pe baza analizei traducerilor înseşi. Scopul este de a avea la îndemînă un set minimal de principii, care să-i ghideze în mod onest şi limpede pe traducătorii textelor patristice în limba română.

Un atare ghid de traductologie patristică trebuie să aibă în vedere următoarele componente:

1. Trăsături aparte ale traducerilor patristice, în comparaţie cu traducerile din literatura profană de limbă greacă şi de limbă latină[12].

2. Relaţia dintre formularea şi aplicarea unei traductologii patristice şi hermeneutica bisericească (dacă putem vorbi despre o atare hermeneutică).

3. Trăsături aparte ale traducerilor patristice, marcate confesional, dacă se dovedeşte că există o astfel de delimitare confesională.

La final, am dori să subliniem următorul lucru: dacă, în urma analizei diferenţelor confesionale de limbaj, se ajunge la concluzia că, din punct de vedere hermeneutic, acestea nu au nici o relevanţă, atunci singurele criterii pe baza cărora poate fi elaborat un set de principii de traducere a textului patristic sînt exclusiv de natură filologică. Dimpotrivă, în cazul în care se constată o diferenţiere confesională de limbaj pornind de la hermeneutici diferite, atunci, în mod necesar, şi principiile de traducere vor fi alcătuite esenţialmente ţinînd cont de criterii teologice, inclusiv confesionale, fără a ignora însă aspectele filologice.

---

[11] Vezi *supra*, sub 1.3., precum şi titlurile în limba germană din bibliografia finală.

[12] Cu două subdiviziuni centrale: 1. Probleme speciale pe care le ridică traducerea textului patristic şi posibila lor rezolvare; 2. Relaţia traducerilor din literatura patristică cu traducerile textelor biblice şi liturgice.

BDD-A99 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)

Bibliografie

Alfeyev, Hilarion, *Moştenirea patristică şi modernitatea*, trad. de Ştefan Tomşa, în „Revista Teologică", 2 (2007), p. 24-47

Coman, pr. Constantin, *Ediţii revizuite ale unor traduceri vechi din opere patristice*, în „Studii Teologice", 3 (2005), p. 98-119

Coman, Pr. Constantin, *Erminia Duhului. Texte fundamentale pentru o ermineutică duhovnicească*, Ed. Bizantină, Bucureşti, 2002

Furtună, D., *Ucenicii starețului Paisie în mânăstirile Cernica şi Căldăruşani*, Editura Nemira, Bucureşti, 2002

Harbsmeier, M., Kitzbichler, J., Lubitz, K., Mindt, N. (Hgg.), *Übersetzung antiker Literatur. Funktionen und Konzeptionen im 19. und 20 Jahrhundert* (Transformationen der Antike, Bd. 7), Berlin und New York, de Gruyter, 2008

Kitzbichler, J., Lubitz, K., Mindt, N. (Hgg.), *Dokumente zur Theorie der Übersetzung antiker Literatur in Deutschland seit 1800*, Transformationen der Antike 10, Berlin, de Gruyter, 2009

Kitzbichler, J., Lubitz, K., Mindt, N. (Hgg.), *Theorie der Übersetzung antiker Literatur in Deutschland seit 1800*, Transformationen der Antike 9, Berlin, de Gruyter, 2009

Marinescu, Adrian, *Observaţii de ordin general privind înţelegerea, traducerea şi editarea (modernă a) textului patristic*, în „Studii Teologice", 2 (2005), p. 152-190

Papadopoulos, Stylianos G., *Teologie şi limbă. Teologie experimentală, limbă convenţională*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007

Portaru, Marius, *Contribuţia pr. Dumitru Stăniloae (1903-1993) în domeniul traducerilor patristice în România. Problema cronologiei traducerilor, principiile traductologice şi receptarea critică*, în „Studii Teologice", 3 (2008), p. 103-141

Portaru, Marius, *Natura textului patristic,* regula fidei *a traductologiei patristice*, în „Studii Teologice", 3 (2009), p. 131-175

Portaru, Marius, *Principii de traducere a textului patristic. Studiu de caz: traducerea în româneşte a operei Sfântului Maxim Mărturisitorul de către Părintele Dumitru Stăniloae*, teză de licenţă, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universităţii din Bucureşti, 2008

Zamfirescu, Dan (ed.), *Paisianismul: Un moment românesc în istoria spiritualităţii europene*, volum alcătuit în întâmpinarea primului Congres ecumenic internaţional „Paisie Velicicovski şi mişcarea/moştenirea sa spirituală" (Italia, Magnano, 20-23 septembrie 1995), Bucureşti, Roza Vânturilor, 1996

BDD-A99 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:54:53 UTC)